

УДК 94(477)

О. В. Мельник**ВПЛИВ ТЕХНІЧНИХ НЕДОЛІКІВ НА ХІД ОБОРОННИХ
БОЇВ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ 1941 РОКУ В УКРАЇНІ**

Мельник Олег Віталійович, к. і. н., доцент, доцент кафедри історії та етнографії України oleg_trac@ukr.net

Одеський національний політехнічний університет,
пр-т Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна

АНОТАЦІЯ

В роботі аналізується вплив технічних недоліків радянської техніки на оборонні бої 1941 року на території України.

Автор досліджує вплив науково-технічної, технологічної складової на хід бойових дій 1941 року.

Автор наводить причини негативного технічного стану Червоної армії та вплив суб'єктивних факторів на хід оборонних боїв 1941 року в Україні. Проведено аналіз впливу технічних недоліків, репресивної системи та ідеологічного диктату на розвиток науково-технічної думки.

В роботі на прикладі оборонної битви Броди — Дубно 1941 року наводяться приклади впливу технічних недоліків на хід бойових дій. Також наводяться напрямки технічного відставання, що позначилося на подальшому військово-технічному протистоянні Радянського Союзу та Німеччини під час Другої світової війни, а також тенденції подальшого розвитку радянського військово-промислового комплексу.

Ключові слова: Друга світова війна, Червона армія, технічні недоліки, оборонні бої 1941 року, техніка, технологія.

О. В. Мельник

ВЛИЯНИЕ ТЕХНИЧЕСКИХ НЕДОСТАТКОВ НА ХОД ОБОРОНИТЕЛЬНЫХ БОЕВ КРАСНОЙ АРМИИ 1941 ГОДА В УКРАИНЕ

Мельник Олег Витальевич, к. и. н., доцент, доцент кафедры истории и этнографии Украины oleg_trac@ukr.net

Одесский национальный политехнический университет,
пр-т Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина

АННОТАЦИЯ

В работе анализируется влияние технических недостатков советской техники на оборонительные бои 1941 года, которые произошли на территории Украины.

Автор исследует влияние научно-технической, технологической составляющих на ход боевых действий 1941 года.

Также автор приводит причины негативного технического состояния Красной армии и влияние субъективных факторов на ход оборонительных боев 1941 года в Украине. Проведен анализ влияния системных недостатков, репрессивной системы и идеологического диктата на развитие научно-технической мысли.

В работе на примере оборонительного сражения Броды — Дубно 1941 года приводятся критические направления, когда технические недостатки влияли на ход боевых действий. Также приводятся направления технических недостатков, которые сказались на дальнейшем военно-техническом противостоянии Советского Союза и Германии во время Второй мировой войны, а также тенденции дальнейшего развития советского военно-промышленного комплекса.

***Ключевые слова:** Вторая мировая война, Красная армия, технические недостатки, оборонительные бои 1941 года, техника, технология.*

O. V. Melnyk

**THE INFLUENCE OF TECHNICAL DEFICIENCIES
ON THE COURSE OF THE DEFENSE BATTLES
OF THE RED ARMY IN 1941 IN UKRAINE**

Melnyk Oleh Vitaliyovych, Associate Professor of the Department of History and Ethnography of Ukraine oleg_trac@ukr.net

Odessa National Polytechnic University,
pr.-t. Shevchenko, 1, Odessa, 65044, Ukraine

SUMMARY

The paper analyzes the impact of the technical shortcomings of Soviet technology on the 1941 defense battles that took place on the territory of Ukraine.

The author examines the influence of the scientific, technical, technological component on the course of military operations in 1941.

The author also gives the reasons for the negative technical state of the Red Army and the influence of subjective factors on the course of the 1941 defensive battles in Ukraine. The analysis of the influence of systemic shortcomings, repressive system and ideological diktat on the development of scientific and technical thought is carried out.

In the work on the example of the defensive battle Brody - Dubno 1941, critical directions are given when technical shortcomings influenced the course of hostilities. Also, the directions of technical shortcomings that affected the further military-technical confrontation between the Soviet Union and Germany during World War II, as well as trends in the further development of the Soviet military-industrial complex.

Key words: World War II, Red Army, technical shortcomings, defensive battles of 1941, equipment, technology.

Актуальність теми походить з необхідності всебічного дослідження історії Другої світової війни та звільнення від нав'язаних історичних стереотипів від комуністичних історичних схем минулого та сьогоденного «победобесія» в РФ, що використовується російською пропагандою для замовчування історичної правди.

Таким чином, основною метою дослідження є розгляд впливу технічних недоліків радянської військової техніки на перебіг подій 1941 року в Україні.

Відомо, що найбільші поразки Червоної армії радянські історики часто пов'язували якраз з технічними недоліками тех-

ніки та нібито відсутністю сучасної техніки в армії. Цікаво, що вже редаговані спогади Г. К. Жукова наводять неправдиві цифри в кількості і якості радянської армії, щоб приховати помилки в стратегічному та тактичному плануванні, а також вплив репресій на боєздатність військових сил [1].

В сучасній російській історіографії панує думка про неготовність Радянського Союзу до війни в технічному плані і наводяться приклади цього процесу, виходячи з певних науково-технічних та технологічних помилок але часто перебільшується їх внесок в поразки 1941–1942 років [2].

Однак ситуація з загальновідомими показниками співвідношення показана в таблицях 1 та 2.

Таблиця 1

Співвідношення в техніці на червень 1941 року

Показник/Сторона	Вермахт і союзники	Червона армія	Перевага III Райху	Перевага СРСР
Особовий склад	4,3 млн (166 дивізій)	3,3 млн (190 дивізій)	1,3 : 1	
Артилерія	42 601	59 787		1,4 : 1
Літаки	4 795	10 743		2,2 : 1
Танки	4436	15 687		3,5 : 1

Таким чином можна зауважити, що відсталістю техніки та технічними недоліками часто прикривали суб'єктивні помилки в тому числі військового та державного керівництва.

Так підраховуючи кількісний склад танкових та механізованих корпусів наявні помилки в їх складі. Механізовані корпуси в 1200 та 1600 одиниць бронетехніки були величезними монстрами, управляти якими було дуже важко. Для прикладу танкові армії в 1943 році нараховували вже не більше 300–500 одиниць бронетехніки. З такою кількістю техніки дуже важко було проводити технічне обслуговування, бо на місце кадрових танкових дивізій та бригад прийшли величезні монстри, а технічних спеціалістів та служб логістики не вистачало.

На березень 1941 року за пропозицією начальника Генерального штабу Г. К. Жукова уряд затвердив план з розгортання ще 21 механізованого корпусу. «За цим планом Червона Ар-

мія повинна була мати 61 танкову дивізію (в тому числі три окремі) і 31 моторизовану (в тому числі дві окремі). Для забезпечення нових формувань було потрібно вже близько 32 тис. танків, в тому числі 16,6 тис. танків Т-34 і КВ. Щоб випустити необхідну кількість бойових машин при потужності танкової промисловості, що існувала в 1940–1941 роках, навіть з урахуванням залучення нових підприємств, таких як Сталінградський і Челябінський тракторні заводи, було потрібно не менше чотирьох–п’яти років. Важко зрозуміти логіку прийняття такого рішення, коли війна буквально стояла у порога» [4].

Таблиця 2

Станом на 21 червня 1941 року співвідношення сил і засобів сторін, призначених для ведення збройної боротьби на теренах України, було таким [3]

Сили Червоної армії	Сили Вермахту	Співвідношення ЧА:Вермахт
70 стрілецьких, танкових, механізованих та кавалерійських дивізій 19 прикордонних загонів 4 полки НКВД 14 укпррайонів 2 повітрянодесантні корпуси 24 окремих з’єднання і частини артилерії Резерву Головного командування першого стратегічного ешелону	57 дивізій 13 бригад	1,7 : 1
1 млн 94 тис. 500 особового складу	992 тисячі особового складу	1,1 : 1
19 188 гармат і мінометів	15 940 гармат і мінометів	1,2 : 1
5528 танків	725 танків	7,6 : 1
3472 справних літаки	801 літак Люфтваффе 500 літаків румунських ВПС	2,7 : 1
232 бойових кораблі Чорноморського флоту та річкових флотилій	29 кораблів румунських ВМС	8 : 1

В авіації також були наявні проблеми, що ускладнювали її використання. Так через репресії серед конструкторського складу панували суб’єктивні недоліки, пов’язані з приходом в конструкторські бюро спеціалістів без досвіду, а також було наявне «колективне керівництво проектами», наприклад винищувача ЛаГГ-3 — зразок проблемного колективного керівництва, де інженери, технологи та конструктори намагались поєднати різні підходи до винищувача як в технічній, так і

в технологічній площині. Це негативно позначилось на якості військового літака та його відставання від винищувачів ворога. «Лакірований гарантований гроб» — розшифрували його назву льотчики через проблеми зі швидкістю та маневром. ЛаГГ-3 продовжували будувати. Кількість їх на фронті на 1 травня 1942 року — 544 машини (приблизно 20 полків)» [5].

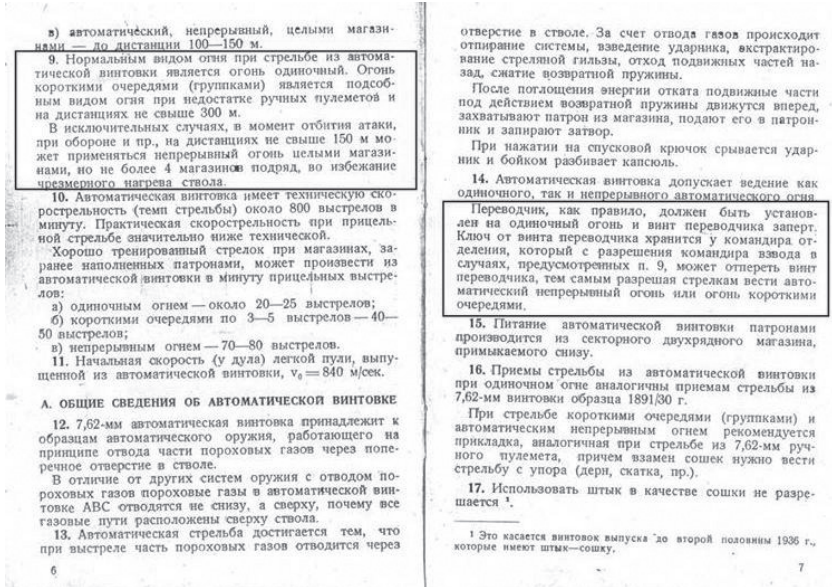
Технічне відставання Червоної армії було наявним у таких галузях, як радіозв'язок, коли рація знаходилась лише на машині командира, а всі інші мали лише радіоприймачі. Під час бою ворог часто першою знищував броньовану машину командира, на якій була велика поручнева антена, і керування бойовими підрозділами припинялось [6].

Так оптичні прилади огляду поля бою на бронетехніці виробляли з неякісного плексигласу і кут огляду був значно звуженим, часто дослідники вважають, що радянська бронетехніка була майже сліпою. «Слабким місцем у всіх радянських танках перед війною було гнітюче погана якість броньованого скла. Броньоване скло механіка-водія танка КВ «не відповідало вимогам стандарту», «огляд з танку гірше, ніж у німецьких машинах», — писали німецькі генерали [7].

В будівництві двигунів існувала величезна технічна відсталість. Двигуни не розвивали належної потужності, що позначилось на міцності конструкції радянських літаків-винищувачів, які намагались робити надлегкими для збільшення швидкості. Значно відставало і будівництво дизельних двигунів для танків. Так дизель В-2 був настільки сирим, що не міг відпрацювати гарантований заводом час і потребував постійного втручання техніків-ремонтників [8].

В стрілецькому озброєнні також була значна кількість недоліків, пов'язаних не лише з технічними недоліками, але й з технічною культурою виробництва та відсутністю необхідних технічних знань серед солдат. Так масові відмови новітніх зразків стрілецького озброєння призвели до фактичного зняття з озброєння автоматичних, або як зараз би назвали «штурмових гвинтівок», АВТ, СВТ та АВС. Фактично автоматична зброя часто не використовувалась через проблеми технічного обслуговування, і в армію повернулась гвинтівка часів Першої світової війни. Можна сказати, що військове керівництво просто не довіряло своїм бійцям, про це свідчить в тому числі фото. Фактично без дозволу

командира бійці не могли переключити гвинтівку на автоматичний вогонь, бо лише в нього був спеціальний ключ для цього [9].

Фото

Однак найбільшим неологізмом стає нерозуміння можливостей використання техніки під час бойових дій військовим керівництвом. Так замість створення танкових засад, що могли б ефективно зупиняти колони ворога, легко броньовану техніку Т-26, Т-27, Т-28, Т-38, Т-40, БТ-5, БТ-7 кидали на прориви та контратаки, що призводили до величезних втрат у липні — серпні 1941 року. Хоча за умови військової ініціативи окремих командирів та підрозділів ця техніка показувала себе позитивно.

23—29 червня 1941 року на ділянці Броди — Луцьк — Дубно відбувалася найбільша за всю Другу світову війну танкова битва між Першою танковою групою групи армій «Південь» вермахту і радянськими механізованими корпусами Південно-Західного фронту. З радянського боку у ній брали участь 3 356 танків (5 механізованих корпусів), а з німецького — 728 танків та САУ (чотири дивізії). 27 червня 1941 року наступ 9-го і 19-го мехкорпусів зупинився. 29 червня радянське командування

наказало механізованим корпусам відступати. Наступного дня розпочався загальний відступ, який більше нагадував утечу. До 1 липня 1941 року мехкорпуси Південно-Західного фронту були практично знищені. 22-й корпус зберіг бл. 10 % танків, 8-й та 15-й — до 15 %, 9-й та 19-й — бл. 30 %. Незважаючи на величезну кількісну та якісну перевагу, радянські танкові з'єднання зазнали поразки та величезних втрат. Загалом з радянського боку було знищено понад 2 500 танків. Значними були також небойові втрати техніки. Німецькі втрати були значно меншими — 260 бойових машин. Більшість цих танків та САУ після ремонту знову перебувала в бойовій готовності [10].

Битва Броди — Дубно була виграна німцями, що обумовило поразки Червоної армії в Україні. Подальші військові дії 1941 року: оборона Києва з 11 липня — 19 вересня 1941 року; оборона Одеси 5 серпня — 16 жовтня 1941 року, а також оборона Севастополя 30 жовтня 1941 року — 4 липня 1942 року страждали як від втрати військового потенціалу та техніки, так і від помилок командування, тих самих технічних недоліків техніки та відсутності ініціативи серед командирів.

Перевага Червоної армії могла бути реалізована лише в умовах, коли вона зустрічала супротивника, що значно відставав від неї на технічному, технологічному та військовому рівні. Частковим підтвердженням цієї тези може бути оборона Одеси, коли відстала армія Румунії зустрілась з супротивником, що мав технічну перевагу. І лише втручання німецьких військ та стратегічні прорахунки керівництва Червоної армії дозволили румунам захопити місто, яке було покинуте радянськими військами.

Таким чином можна дійти таких висновків, що науково-технічна та технологічна відсталість Червоної армії була наявна, однак її вплив на бойові дії був несуттєвим, як через помилки командування, що впустило стратегічну ініціативу, так і через недоліки використання наявних сил.

Кількісна перевага Червоної армії в бронетехніці, артилерії та авіації зберігалась постійно, хоча використання техніки в умовах війни страждало від гігантоманії, відсутності чіткої системи управління під час бою, а також ініціативи у військових. Технічні недоліки можна розбити на такі напрямки:

1) відставання в галузі науково-технічного прогресу, що відобразилось на надійності та міцності технічних конструкцій;

2) технологічне відставання, що обумовило низький рівень обробки механічних деталей та якість технологічних процесів на виробництві;

3) низька технічна культура на виробництві, як через кваліфікацію робітників, так і через постійну гонитву за кількістю випущених одиниць техніки;

4) недостатній рівень технічних навичок у більшості мобілізованих солдат, що обумовив масові проблеми з обладнанням, в тому числі стрілецьким;

5) відсутність запчастин до техніки, що була знята з виробництва, але використовувалась в армії та на флоті.

Реформування Червоної армії в 1939–1941 роках хоча й збільшило її кількість, негативно позначилось на якості. Технічних спеціалістів не вистачало, поглиблювала недоліки технічного обслуговування відсутність запчастин для військової техніки, коли доводилось ремонтувати техніку, розбираючи іншу.

Основними недоліками, що вплинули на якість озброєння, можна вважати наслідки швидкого промислового стрибка, коли технологічна культура та технічна освіта відставали від світового наукового потенціалу.

Література та джерела

1. Жуков Георгій Костянтинович. Воспоминания и размышления СРСР «Новости» 1969 с. 750
2. Див.: История Великой войны 1941–1945. В 2 ч. Ч. 1. — М.: ИНЭС, РУБИН, 2010. — 608 с. ; Скворцов В. Н., Фролов М. И. Великая отечественная война 1941–1945 гг. : историография (монография) // Международный журнал экспериментального образования. — 2015. — № 10–2. — С. 111–112;
3. Міф 11. Вермахт був сильніший за Червону армію на початку війни. [Електронний ресурс] Українська Друга світова 1939–1945 // Проект інституту національної пам'яті війна і міф: невідома Друга світова. — Режим доступу: <http://www.ww2.memory.gov.ua/mif-11-vermaht-buv-sylnishyj-za-chervonu-armiyu-na-pochatku-vijnyu>, Дата звернення 1 січня, 1:00. 2020
4. Див.: Барятинский М. Советские танки в бою. От Т-26 до ИС-2. — М. : Яуза, Эксмо, 2008. — 352 с. ; Журавлев Д. В. Военная техника Советского Союза и Германии. Война брони и моторов 1941–1945 — Харьков: Книжный клуб, 2010. — 416 с.
5. Орлов М. В., Якубович Н. В. «Истребитель ЛаГГ-3» [Електронний ресурс] Авиация Второй мировой. — Режим доступу: <https://airpages.ru/ru/lagbp.shtml> — Дата звернення 16 січня, 13:00. 2020

6. Див.: Отрокова О. Ю., Мамонтов С. А. Танк КВ-1: история создания [Електронний ресурс] /КиберЛенинка. //International Journal of Humanities and Natural Sciences, vol.5–3. — Режим доступу <https://cyberleninka.ru/article/n/tank-kv-1-istoriya-sozdaniya>; Дата звернення 12 березня, 16:00. 2019
7. Кершоу Р. 1941 год глазами немцев. Березовые кресты вместо железных. — М: Эксмо, 2011. — 544 с.
8. УжваА. А. Новые виды военной техники СССР в 1939–1945 гг. // Актуальные проблемы гуманитарных наук: труды IV Всероссийской научно-практической конференции. — Симферополь : Ариал, 2018. — С. 147.
9. 7,62 мм Автоматическая винтовка обр. 1938 года. Описание. — Воениздат, 1937. — 52 с.
10. 23.06.1941 Розпочалася найбільша в історії Другої світової війни танкова битва Дубно — Луцьк — Броди [Електронний ресурс] // Музей «Територія Терору 23.06.2016. — Режим доступу: <http://territoryterror.org.ua/uk/resources/calendar/details/?newsid=603>, — Дата звернення 21 березня, 12:01. 2019

Надійшла до редакції 03. 02.2020 року

УДК 94(477)

О. В. Осипенко

УКРАЇНЬСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ 1941–1944 рр.

Осипенко Олександр Валентинович, к. і. н., ст. викл. кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін, e-mail: OsupenkoOleksandr@ukr.net.

Одеський національний морський університет,
вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029, Україна

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано наукові напрацювання українських істориків щодо соціально-економічних процесів у сільській місцевості межиріччя Дністра та Південного Бугу в роки їх окупації та адміністрування румунами в 1941–1944 рр. У процесі дослідження зазначено, що українська діаспорна історіографічна думка у своїх напрацюваннях оминула соціальну-економічну історію селянства досліджуваних нами земель, акцентуючи увагу на тому, що ре-